

VILÁGOSTÓL – KRÍMIG

EGY MAGYARBARÁT OROSZ HUSZÁRTISZT EMLÉKEIBŐL

A magyar 1848–49. évi szabadságharc kulturális emlékezetünk romantikához kapcsolódó legdicsebb szakasza. Ebben a tudatunkban megformálódó világképben meghatározó szerepet játszottak a romantika magyar képviselői. Petőfi és Arany költészete mellett Jókai világtéremtő írói fantáziája, ahogy A kőszívű ember fiaiban (1869) megteremtette a magyar hazafiság korabeli emlékművét. A regényben, majd a belőle készült Várkonyi Zoltán rendezte filmben (1964) feledhetetlen képek, jellemrajzok formálják elképzelésünket erről a korszakról, a magyarok hősiességéről. A három Baradlay fiú közül Ödön a szentpétervári udvarnál szolgált. Egy villanásra feltűnik a cári udvar ragyogása, s a farkaskaland a téli orosz sztyeppén. Ennyit látunk Jókai regényén keresztül az orosz világából.

Most egy elhivatott orosz-latin szakos tanár fordítói és kötet-szerkesztői segítségével e könyvben megfordul a perspektíva. Egy másik nézőpontból, az osztrák monarchia segítségére érkező orosz csapatok húsz évig szolgáló huszártisztjének visszaemlékező feljegyzéseiből tárul fel a korabeli, tizenkilencedik századi Magyarország, a romantika korának esemény- és életmódtörténete (Cs. Jónás Erzsébet: Így látták az oroszok a magyar 1848-at).

1849-ben Andrej Mihajlovics Fatyjejev (1814-1866) az orosz csapatokkal érkezett Magyarországra. Részt vett abban a hadjáratban, amellyel az orosz cár Bécsnek segít-

ve letörte a „lázadókat”, közös erővel verték le a magyar forradalmat és szabadságharcot.

Fatyjejev az ezredével keresztülmá-sírozott az akkori Magyarországon, a Felvidéktől Erdélyig. Szemtanúja volt a világosi fegyverletételnek, megtapasztalta, hogyan viselkednek a magyarok, akik már belekóstoltak a függetlenség ízébe, de a két szövetséges monarchia sokszoros túlereje előtt megadásra kényszerültek.

Horváth Iván nyugalmazott egyetemi docens egy nem mindennapi munkával lepte meg az olvasóközönséget. Andrej Fatyjejev Világostól – Krímig című kötete (Budapest, Noran Libro, 2011. 422 p.) egy magyarbarát orosz huszártiszt emlékeiből áll. A szerző orosz katona volt, aki tizenegy művéből négyet a magyaroknak szentelt, akiről empátiával és szeretettel írt.

Horváth Iván: Talán abból kelle-ne kiindulni, hogy hála és köszönet annak a Zsatkovics Kálmánnak, aki 1886-ban az Egyetértés hasábjain közzétette Andrej Fatyjejevnek a világosi fegyverletételről szóló könyvét. Ezt a művet újra kiadták – két emlékirat egyik darabjaként – a szabadságharc centenáriuma kapcsán, 1949-ben, és egy véletlen folytán – a bölcsészkaron tanítottam – ez a munka kezembe akadt a történeti könyvtárban. Benne a szerző párbeszédese dolgozza föl az eseményeket, mintegy kérdezget egy Petrov nevű obsitost, a hadjárat résztvevőjét, és az obsitos mesél. Ennek a könyvtári jelenetnek, ami-

ről beszélek, huszonöt éve. Attól kezdve, szép lassan összeszedtem, összegyűjtöttem a most Világostól – Krímig című kötetként megjelent Fatyjejev írásokat. Ezek oroszul együtt, egy kötetben nem jelentek meg. Fatyjejev művei, elbeszélései, karcolatai, életképei, levele – egy szem levele, vagy legalábbis eddig ismert levele – különböző folyóiratokban jelentek meg az akkori Oroszországból.

– Fatyjejev katonatiszt volt és író? Vagy inkább katonatiszt, s mellette író?

H. I: Válaszolhatnám rá, hogy talán a katonák között író volt, az írók között katona. Most ezzel saját magamat idéztem, amely véleményemtől már eltávolodtam egy kicsit, de azért van benne igazság. Nem lehet azt mondani, hogy abban a nagy generációban, amiben Tolsztoj, Lermontov, Csehov, Puskin, Dosztojevszkij írtak, ismert lenne a neve. Az oroszok között is alig-alig ismerik őt, a névről sajnálatos módon Fatyjejevre gondolnak, a szovjet korszak ismert írójára. De nekünk magyaroknak nagy kincs mindaz, amit ő nálunk látott, rólunk jegyzett fel, a messziről jött, hadat viselő ember friss szemével.

Két neves történészünk – Katona Tamás és Rosonczy Ildikó – szerkesztésében a cári intervencióról egy vas-kos kötet jelent meg húsz-harminc évvel ezelőtt, de ebben elsősorban a cári hadsereg stratégiáinak, tábornokainak a visszaemlékezései olvashatók. Andrej Fatyjejev középrangú tiszt volt, törzskapitányi rangban szolgált,

ő testközelből tapasztalt meg mindent a váci ütközettől kezdve egészen a világiosi fegyverletételig. A hétköznapi dolgokat, a szenvedést, nélkülözést, az egyszerű katona életét tudta megfigyelni és leírni. És – ezt érdemes hangsúlyozni – valami hihetetlen szeretettel és szimpátiával beszél rólunk.

Fatyejev könyvét kordokumentumnak nevezném. Jelzésértékű, hogy a magyar szabadságharc leveréséről írott leghosszabb lélegzetű művét a *Hadtörténelmi Közlemények* főszerkesztője, neves történészünk Hermann Róbert közvettette. Lábjegyzeteiben pedig helyre igazította, ha Fatyejev pontatlan volt dátumokban vagy helység megnevezésekben. Vagy például, amikor Nagy Sándor József tábornok nevét pontatlanul írta. Ez a közzététel mutatja, hogy történetileg is fontos műről van szó.

Fatyejev a mi Kemény Zsigmondunkkal egy évben született, 1814-ben, és 1866-ban már meg is halt. Fontos pont az életében a '49-es cári intervenció.

– *A stílusáról még egy fél mondatot...*

H. I.: Finom tollú író. Az eseményeket, az embereket nagyon megfigyeli, jól bemutatja, ábrázolja. Olyan részleteket ír le, amik csak pontos megfigyelés alapján lehetségesek. Olvashatunk magunkról, 1849-ben.

„Magyarországon főleg a rozsot vetik, az alföldi részen a kukoricát, amelynek vetése során nincs szükség különösebb fáradságra. A rozs és a búza néha olyan magas, hogy meghaladja az ember magasságát, a kukorica pedig néhol, mint például Debrecen körül, akkora méreteket ér el, hogy akár egy lovon ülő ember is elbújhat benne. Jól ismert egy eset, ami a maga idejében nagy port vert fel: a Debrecen melletti csata idején a főhadiszállás segéd tisztjei és futártisztjei nem tudtak előkeríteni egy lovas hadosztályt, amelyet a döntő pillanatban fel kellett volna használni, hogy megtámadja a magyar frontvonal bal szárnyát, mert a parancsnoka, hogy az ellenséges tűz elől elrejtse, egy kukoricásba vezényelte.”

„Az egész nép hősiesség kiállítású; itt-ott egy-egy közönséges pásztor-

embert meg lehet bámulni. Elmeje mellette sokszor egy ezred katonaság, ő meg úgy áll ott botjára támaszkodva, mintha oda volna cövekelve, és pipázik. Magas, széles mellű, vállára szűr van vetve, inge mindig tiszta és derekán szíjjal van leszorítva. Hatalmas csizmái térdig érnek, fején széles karimájú fekete kalap, a szalag mellé tűzött sástollal, hosszú haja közepén van elválasztva, és fürtökben omlik vállaira. Szakálla mindig le van beretvélva, mintha az inspektor készülne vizsgálatot tartani, csak hosszú bajusza van kacskaringósan kikenve s hegyes végével lefelé lóg. Különös kenőcse van a népnek a bajuszára, és mindenki kikeni, feni bajuszát. A magyart, uram, rögtön fel lehet ismerni arcvonásairól. Duzzadt arca van, nem éppen nagy, de legtöbbször barna, sőt fekete szemű, fekete haja. A tekintete eleinte vadnak látszik, de lelkülete barátságos.”

„Sok városban fordultam meg, de bizony csak úgy kutyafuttában. Háborús időben nem alkalmas a katonaságnak a városban tanyázni, legkevésbé a lovasságnak. Mi mindig a mezőkön táboroztunk. Annyit azonban mondhatok, hogy a városok tiszták, szépek, de a lakosság egészen más, mint a parasztok. A java része civil ruhában jár, vannak azonban sokan, akik nemzeti öltözetet viselnek, mely a mi huszáraink ruházatához hasonlít. Az is megesik, hogy a cipész vagy csizmadia mentében megdölgönyben foltozza a lábbelét. A nagyurakról nem is szólok. Egyszer, amikor már visszafelé jöttünk, egy városban, nem tudom mi okból, öszszegyűltek volt az urak és ekkor az utcán sokat láthattam közülük. Volt itt aztán mit nézni, uram: a ruhákon drágakövekből készült kettős gombok, az aranyozott zsinórozás úgy ragyogott, hogy a szemem majd megvakította; a fejükön tollal éke-

sített cobolykalpag volt, a tarsolyok gyönggyel kivarrva, kardjuk gyémánttal behintve. A szegényeknél a zsinórozás sárga, piros, fehér vagy fekete selyemből áll, gyakran posztóból, de mindig egyenlő mintára.

Néhol a nők kis zekét hordanak a szoknya fölött és piros cipőt magas patkós sarokkal.

Nagyon szeretik a magyarok ezt az öltözetet, náluk még a rendőrség is huszároltózatban jár.

Az különös, hogy az emberek nyáron is két felöltőt viselnek, a dolmány testhez áll, a mentét, vagy bő atillát meg csak panyókára vetik. Ezt azért teszik, uram, mert ha a nappalok forrók is, éjjelre hűvös lesz, s így ha valaki véletlenül el is késik valahol, van mivel védenie magát a hideg ellen. Beszélnek, hogy olyan királyuk is volt, kit Attilának hívtak. A hasonló nevű öltönyt róla nevezték el. Nekem legalább egy úr így mondta.”

„A ...magyar nép igen alkalmas a katonai szolgálatra, s kedve is van hozzá azért, mert: először a szolgálati idő nemigen hosszú, mindössze tizenkét év, másodsor, mert habár a legutóbbi lázadásig osztrák szolgálatban voltak, mindazáltal a németekkel nem vegyültek össze, a gyalog valamint a huszárezredek tisztán magyarokból voltak összeállítva, jobbra Magyarországon, ott-hon tartózkodtak és végre a magyar ember szereti, becsüli katonáját, különösen a huszárt, nem úgy, mint az orosz. A köznép nótája is borról, szerelemről, pálinkáról és a huszárról szól. Mikor ez a lázadás támadt, kevés katonaság volt a hazában, mert az osztrák java részét kivitte harcolni az olasz ellen, de csakhamar annyi újoncot szedtek össze a magyarok, hogy a régi mintájára új ezredek alakíthattak, s mindenüvé egy-egy régi katonát állítottak al-tisztnek. Rövid idő alatt százezernyi rendes sereg állott harckészen.”

Horváth Iván PhD docens, az ELTE Idegennyelvi Továbbképző Központjának volt igazgatója, nyugdíjasként is ott dolgozik. 2003-2006 között Moszkvában, a Kulturális, Tudományos és Tájékoztatói Központ igazgatóhelyetteseként az oroszországi finnugor régiókkal való kapcsolattartás során kulturális programokat, magyar művészeket, írókat, költőket, zenészeket, filmeket juttatott el fővárosaikba.